

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Vývoj a působení Státní bezpečnosti v ČSR v letech 1948–1950

Jan Lipavský

Plzeň 2016

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historie

Studijní program Historické vědy

Studijní obor České dějiny

Bakalářská práce

Vývoj a působení Státní bezpečnosti v ČSR v letech 1948–1950

Jan Lipavský

Vedoucí práce

PhDr. Lukáš Novotný, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, 19. dubna 2016

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji tímto panu PhDr. Lukáši Novotnému, Ph.D. za vedení práce, cenné rady a připomínky, které mi během psaní poskytoval.

Obsah

Úvod.....	1
Únorové převzetí moci komunisty v ČSR.....	4
Vznik Státní bezpečnosti a její organizace.....	7
Vývoj a působení Státní bezpečnosti do konce roku 1948.....	12
Státní bezpečnost v roce 1949 a její pracovní a organizační plány.....	22
Činnost Státní bezpečnosti do května 1950 a její začlenění do Ministerstva národní bezpečnosti.....	30
Závěr.....	34
Seznam použité literatury.....	37
Summary.....	39

Úvod

Státní bezpečnost se stala nedílnou součástí represivních nástrojů Komunistické strany Československa již v době svého vzniku. Její role nabývala na důležitosti především od února 1948, kdy v Československu proběhl státní převrat. Vzhledem ke specifické úloze StB při vytváření politických procesů s odpůrci režimu je důležité zaměřit se na genezi tohoto orgánu. Cílem této práce je zanalyzovat důležité aspekty vedoucí od jejího vzniku k vytvoření efektivního nástroje chránícího režim a vládu komunistické strany. Zároveň reflektuje konkrétní příklady pracovních a vyšetřovacích postupů při odhalování domnělých „nepřátel státu“. Stěžejním obdobím proto budou roky 1948 a 1949, kdy byl význam a existence Státní bezpečnosti umocněn potřebou zbavit nový režim neloajálních osob. Kromě vymezené hlavní linie je důležité objasnit okolnosti vedoucí k vývoji a organizaci StB, tedy znázornit stěžejní události předchozích let.

Práce je chronologicky členěna do pěti kapitol. První z nich ve zkratce pojednává o okolnostech vedoucích k únorovému převzetí moci v Československu komunistickou stranou, což se stalo klíčovým momentem nejen pro vývoj samotného státu, ale i strany a v neposlední řadě i Státní bezpečnosti, která po těchto událostech nabyla na významu. Rovněž je zde vysvětlen samotný převrat, v jehož zárodku byl spor o Bezpečnost v Praze.

Druhá kapitola rozebírá vývoj a výstavbu Státní bezpečnosti v letech 1945–1948, její srovnání s předválečnou státní policií, pronikání komunistického vlivu do její organizace a prvotní poválečné úkoly, jako byla retribuční, hledání bývalých kolaborantů v řadách KSČ nebo šetření různých protistátních činů. V neposlední řadě je zde také uvedena rozsáhlá škála nařízení a zákonů, které v průběhu let 1945–1947 upravovaly a měnily působnost a cíle Státní bezpečnosti v novém poválečném Československu.

V následující kapitole své práce se zabývám vývojem Státní bezpečnosti od února 1948 do konce tohoto roku. Toto období bylo pro StB podstatné, neboť již byla pod plnou kontrolou komunistické moci. Nastala rovněž změna úkolů a plánů

této tajné policie, mezi něž patřilo vyhledávání a zatýkání všech nepřátel lidově demokratického zřízení. Došlo taktéž k ustavení ochranných oddílů ústavních činitelů a prezidenta republiky před možnými teroristickými útoky, nebo se do kompetence Státní bezpečnosti dostala výroba politických procesů. Tato kapitola také z části vykresluje organizaci a způsoby, jakými byl veden odboj proti novému zřízení i jaké se používaly provokace proti této rezistenci ze strany Státní bezpečnosti. Na konci popisovaného roku byl navíc schválen důležitý zákon o Sboru národní bezpečnosti.

Předposlední kapitola je zaměřena na pracovní plány Bezpečnosti na rok 1949, který se pro StB stal významným především v souvislosti s příchodem poradců ze Sovětského svazu a jejich zavedením nových vyšetřovacích a výslechových metod. Dále je zde nastíněn boj komunistického režimu proti bývalým důstojníkům československé armády nebo boj proti katolické církvi. Finální část práce pak představuje poslední kapitola, v níž je popsán vznik Ministerstva národní bezpečnosti dle sovětského vzoru, do kterého se začlenila i Státní bezpečnost.

Při zpracování zvoleného tématu jsem čerpal výhradně z česky psané odborné literatury, neboť se jedná o vnitropolitickou problematiku bývalého Československa. Zahraniční autoři se zaměřují pouze na důležité aspekty politických událostí či analýzu samotného režimu, ovšem s absencí podrobnějších informací. Kromě obecných knih zabývajících se událostmi kolem únorového převratu a následných změn ve společnosti bylo nutné zaměřit se na specificky vymezené monografie pojednávající o Státní bezpečnosti. Z těchto vytyčím hlavně tituly Karla Kaplana, který se jako jeden z mála historiků v tak širokém měřítku zabývá problematikou komunistického režimu v Československu včetně Bezpečnosti. Jeho zainteresovanost pramení především ze skutečnosti, že působil jako konzultant pro historii na Ústředním výboru KSČ, čímž mu byl umožněn přístup k tajným archivům (včetně archivu Státní bezpečnosti). Rovněž později pracoval v Československé Akademii věd jako zástupce ředitele Historického ústavu, a to do potlačení tzv. Pražského jara, kdy byl Kaplan za svou proreformní

činnost zbaven funkce i stranické legitimace a později zatčen, podařilo se mu však emigrovat do Spolkové republiky Německo s důležitými záznamy z tajných archivů. Stěžejními knihami tohoto autora se pro mou práci staly především publikace *Nebezpečná Bezpečnost*, *Protistátní Bezpečnost* nebo *Pět kapitol o únoru*.

Dále bych zmínil monografii od Jiřiny Dvořákové *Státní bezpečnost v letech 1945–1953. Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek*. Tato autorka se ve své knize dopodrobna zabývá vývojem Státní bezpečnosti, což mi posloužilo jako důležitý doplňující zdroj informací, rovnajícím se takřka vydanému souboru primárních pramenů. Řada autorů se zabývá spíše výkonem konkrétních specifických úkolů Státní bezpečnosti, například politickými procesy a jejich přípravou, jež jsou zpracovány v mnoha publikacích. Vzhledem k vytyčenému období této bakalářské práce jsem však mohl použít pouze monografii Jana Kalouse s názvem *Člhošťský případ* zabývající se vyšetřováním faráře Toufara, abych konkrétním případem dokreslil práci StB.

Únorové převzetí moci komunisty v ČSR

Vnitropolitický vývoj v poválečném Československu systematicky směřoval především od parlamentních voleb v květnu 1946 k postupnému převzetí moci Komunistickou stranou Československa (KSC). Na rozdíl od okolních států, jako byly Maďarsko či Polsko, se československým komunistům podařilo volby vyhrát bez problémů, dokonce až 70 % obyvatelstva vyjádřilo podporu levicovým socialistickým stranám.¹ Příslušníci komunistické strany získaly po volbách klíčové resorty ve vládě Národní fronty, jako byla například ministerstvo vnitra (Václav Nosek), ministerstvo zemědělství (Julius Ďuriš) a v neposlední řadě nejdůležitější post předsedy vlády, kterým byl zvolen Klement Gottwald. Pomocí voleb, jakožto nejzákladnějšího demokratického nástroje, se komunisté snažili získat monopolní postavení ve státě.²

Ostatní strany Národní fronty jako byly Československá strana lidová či Československá strana národně socialistická, věřily tomu, že po porážce nacistického Německa a překonání těžkých poválečných časů se z KSC stane součást demokratického systému v Československu a že západní, demokraticky smýšlející státy nesměly zanechat budoucí demokratické Československo, které se nacházelo ve strategickém středu Evropy, Sovětskému svazu (SSSR), jako tomu bylo před druhou světovou válkou v případě hrozícího nebezpečí ze strany Německa. Žádný plán na odtržení ČSR od sféry vlivu Sovětského svazu nebyl, chyběl zde taktéž konkrétní program, jenž by pevně ukotvil demokracii jako státní doktrínu. V únoru 1948 se to projevilo naplno.³

Skutečnost, že KSC vyhrála parlamentní volby a že se tím zároveň stala i nejsilnější vládní stranou, byla taková, že k provedení tolik očekávaného státního převratu stačilo velmi málo.⁴ Od samého počátku roku 1948 začalo přibývat neshod v Národní frontě, vládě a parlamentu. Všechny tyto události se samozřejmě odrazily

1 BROWN, Archie, *Vzestup a pád komunismu*, Brno 2011, s. 199.

2 KÁRNÍK, Zdeněk, *Vítězný Únor. Program, plán a realizace. „Komunistický“ extrém, bolševizace a bolševismus*. In: KOCIÁN, Jiří, DEVÁTÁ, Markéta (eds.), *Únor 1948 v Československu. Nástup komunistické totality a proměny společnosti*, Praha 2011, s. 30.

3 Tamtéž.

4 KAPLAN, Karel, *Pět kapitol o únoru*, Brno 1997, s. 539.

i do veřejného života. Československý stát se nacházel v komplikované situaci, což bylo vyvoláno vzestupnou aktivitou komunistů s jejich hlavním cílem – uchopení moci ve státě.

Bezprostředním podnětem, jenž vyvolal únorovou krizi, se stal spor o Bezpečnost. Vládní krize vypukla 20. února 1948.⁵ Ten den podali ministři tří nekomunistických stran – Československé strany lidové, Československé strany národně socialistické a slovenské Demokratické strany – demisi.⁶ Takto reagovali na personální výměnu vrchních policistů v Praze, kdy byla obsazena všechna velitelská místa obvodů v hlavním městě komunisty. Tímto krokem vzrostla protizákonná aktivita komunistů v Bezpečnosti. Podáním demise pak nekomunističtí ministři spolu se svými stranami přešli k „útok“ proti zneužívání Bezpečnosti jednou stranou.⁷ Příslušníci KSČ se však rozhodli, že podanou demisi přemění v příčinu mocenského střetnutí, které rozhodne o dalším vnitropolitickém ději vygradovaného ve dnech 21. až 25. února. Řešení politické krize pak bylo dle KSČ rozděleno do dvou částí: nastolit mocenský monopol komunistů a vyřešit vládní krizi.⁸

Krok představitelů demisujících stran byl naprosto nepromyšlen. Demisi sice podali, ale neměli zajištěn pád vlády, která zůstala usnášeníschopná a mohla tedy být nadále v úřadě. Nesvolali ani žádnou mimořádnou schůzi a nepokusili se hlasovat o nedůvěře vlády a tím i k jejímu pádu. Odstoupivší ministři byli pasivní, a proto se komunistům rychle podařilo izolovat své odpůrce.⁹

Aby mohla KSČ mocenský převrat uskutečnit, musela si vytvořit k tomu potřebné nástroje a síly. K nim patřily hlavně masové organizace jako odbory či rolnické komise, které ovládala. Další částí byla dynamicky se rozvíjející struktura tzv. Akčních výborů Národní fronty, které pak během pěti dnů převzaly v Československu moc, a jenž nastolily mocenský monopol.¹⁰ Celá tato politická a mocenská mašinerie byla od 20. února uváděna do pohybu z jednoho důvodu, a to

5 KAPLAN, Karel, *Protistátní Bezpečnost 1945–1948*, Praha 2015, s. 425.

6 Tamtéž, s. 427.

7 Tamtéž, s. 425.

8 KAPLAN, Karel, *Československo v letech 1945–1948*, Praha 1991, s. 150.

9 KAPLAN, *Protistátní Bezpečnost*, s. 428.

10 KAPLAN, *Pět kapitol o únoru*, s. 526; KAPLAN, *Československo v letech 1945–1948*, s. 152.

dostat se k absolutní moci. Vedení KSČ přistoupilo 23. února k administrativně mocenským zákrokům a represím. Doposud stávající režim byl během dvou dnů, tedy 25. února přetvořen v režim nový, a to komunistického typu tzv. „lidové demokracie“.¹¹

Nekrvavého a *de facto* legálního převratu komunisté dosáhli i z toho důvodu, že již ovládali všechny složky Bezpečnosti. Ve dnech 23. a 24. února obsadili svými lidmi zbývající velitelská místa, jež doposud neměli ve svých rukách. Předešlé státní zřízení, stojící na koalici Národní fronty, již neexistovalo.¹² Po pěti dnech, kdy už komunisté ovládali vnitropolitický život a zajistili si monopolní moc, prezident Beneš přijal demisi a jmenoval novou vládu podle návrhu Klementa Gottwalda.¹³ V tomto střetnutí nemohly nekomunistické strany zvítězit, neboť k tomu nebyly mezinárodní ani vnitropolitické předpoklady.

Lze souhlasit s tvrzením, že „únorový státní převrat 1948 ukončil jednu etapu poválečného vývoje Československa“.¹⁴ Otevřela se cesta ke komunistickému režimu a Československo se začlenilo do východního bloku v čele se Sovětským svazem. To byl důsledek zahraničněpolitické orientace po druhé světové válce, jelikož spojení se SSSR uznávaly víceméně všechny politické strany. Důsledky únorového převratu však brzy postihly celou zemi a hlavně všechny oblasti života společnosti.¹⁵ Změna se týkala též Bezpečnosti, hlavně jejího postavení, poslání a konkrétních úkolů. Začala patřit k hlavním pilířům nového zřízení a stála na prvním místě v ovládnutí československé společnosti.¹⁶

11 KAPLAN, *Pět kapitol o únoru*, s. 526; SKILLING, Gordon H., *People's Democracy, the Proletarian Dictatorship and the Czechoslovak Path to Socialism*. In: *The American Slavic and East Europe Review* 10, 1951, 2, s. 100.

12 Tamtéž, s. 531, 532.

13 KAPLAN, *Protistátní Bezpečnost*, s. 429.

14 Tamtéž, s. 473.

15 KAPLAN, *Pět kapitol o únoru*, s. 541.

16 KAPLAN, *Protistátní Bezpečnost*, s. 481.

Vznik Státní bezpečnosti a její organizace

Státní, tajná a politická policie existovaly v Československu již před druhou světovou válkou. Tyto složky však nelze srovnávat s tou, jež byla rovněž tajná a politická, a jejíž působnost započala po druhé světové válce a v plném rozsahu pak po únoru 1948. Policie před válkou byla orgánem sloužícím demokratickému zřízení a řídila se ústavou a zákony Československé republiky. Její následkyně, tzv. Státní bezpečnost (StB), byla jejím pravým opakem. Působila jako součást Sboru národní bezpečnosti (SNB) v diktátorském režimu, který jí dával volnost v páchání různých nezákonností a zločinů, k nimž někdy bylo ze strany státu dokonce vybízeno. Protikladů u těchto dvou odlišných policejních organizací je tolik, že zde nelze uvažovat o nástupnictví.¹⁷ Příčiny toho, že se Státní bezpečnost a útvary politického zpravodajství vyvinuly v mocenskopolitickou sílu jsou zakořeněny už v době těsně po roce 1945. V tomto období byl položen základ jednotlivých útvarů, jež byly původně určeny k ochraně „Národní revoluce“, která mezitím probíhala.¹⁸

Výstavba bezpečnostního sboru po druhé světové válce spadá již do března a dubna 1945, kdy v Moskvě probíhala jednání o složení první poválečné vlády. Křeslo ministra vnitra získal komunist Václav Nosek, čímž se KSČ naskytla příležitost vybudovat si silnou pozici v bezpečnostních složkách.¹⁹ Zrod StB, jenž započal po květnu roku 1945, nebyl snadný. Do nové bezpečnostní instituce přicházeli jak pracovníci z předchozích zanikajících útvarů, tak i nováčci z náborů. Hlavní úkoly nově vzniklého orgánu, který ještě nebyl absolutně zaběhnutý, vyplývaly z probíhajících retribučních řízení. Během září a října 1945 představitelé Bezpečnosti konstatovali, „že StB nachází se v nynější době v chaotickém stavu a že je nutno bezpodmínečně a urychleně dát bezpečnostní organizační základ, kterým by se tato složka důstojně zařadila do Sboru národní bezpečnosti“.²⁰

Pověření z 20. září 1945 o vybudování Státní bezpečnosti v Čechách převzal sociální demokrat Jaroslav Prosser. Tím samým dekretem byl zároveň jmenován

17 KAPLAN, Karel, *Protistátní Bezpečnost*, s. 17.

18 KAPLAN, Karel, *Pět kapitol o únoru*, s. 78.

19 KAPLAN, Karel, *Protistátní Bezpečnost*, s. 25.

20 Tamtéž, s. 36.

přednostou Zemské úřadovny Státní bezpečnosti v Čechách, která sídlila ve Washingtonově ulici v Praze 2, a jež vznikla 1. října 1945. Zemská úřadovna sloužila jako kontrolní orgán státně bezpečnostní služby v České zemi.²¹ Tato pražská úřadovna byla složena především z příslušníků Sboru národní bezpečnosti, ze členů Kriminální služby a bývalé policejní správy. Během října a začátkem listopadu téhož roku byly podány další návrhy na úpravy útvaru Státní bezpečnosti. 21. listopadu byl pak Zemskou úřadovnou vydán výnos o organizaci Státní bezpečnosti a ministerstvo vnitra s tímto postupem souhlasilo v přípisu z 5. prosince 1945. Osobním tajemníkem přednosta Zemské úřadovny StB v Čechách byl jmenován Evžen Fiala.²²

Zmiňovaný výnos o organizaci StB z 21. listopadu 1945 byl však dalším nařízením Zemské úřadovny zrušen a 1. března 1946 nahrazen jiným.²³ Toto nové rozhodnutí vymezoval tzv. Prozatímní organizační řád státně bezpečnostní služby, jenž byl ministerstvem vnitra vydán až 23. října 1946. Byly zde zobecněny roční výsledky práce, které dosud řídily jednotlivé dílčí směrnice. Hlavní úkoly spočívaly ve vyšetřování a stíhání trestných protistátních činů a hospodářské špionáže. V organizačním řádu byla taktéž zanesena ochrana ústavních činitelů. Funkcionáři Státní bezpečnosti přicházeli s dalšími náměty ohledně rozšíření a upřesnění její působnosti.²⁴

Státní bezpečnost měla podle jejího zemského velitele Jaroslava Prossera působit i v dalších oborech. Konkrétními příklady měly být agenda spolková, sledování veřejných shromáždění a projevů, pasové záležitosti či evidence cizinců i obyvatel. Tyto náměty Prosser navrhl v červnu 1946 a většina jich byla do organizačního řádu přijata.²⁵ Prozatímní organizační řád státně bezpečnostní služby také vymezoval místo a působnost všech zemských a oblastních úřadoven StB. Státně bezpečnostní služba se stala výkonnou složkou zpravodajské služby a podléhalo jí provádění výslechů, domovních prohlídek, zabavování věcí, zatýkání

21 DVORÁKOVÁ, Jiřina, *Státní bezpečnost v letech 1945–1953. Organizační vývoj zpravodajských a bezpečnostních složek*, Praha 2007, s. 39.

22 Tamtéž.

23 Tamtéž, s. 40.

24 HANZLÍK, František, *Únor 1948. Výsledek nerovného zápasu*, Praha 1997, s. 130; KAPLAN, *Protistátní Bezpečnost*, s. 38.

25 KAPLAN, *Protistátní Bezpečnost*, s. 38.

podezřelých atd.²⁶ Všechny podezřelé činnosti a jevy, jež se vylučovaly se státním zájmem, měly být hlášeny Státní bezpečnosti, což byla povinnost ostatních bezpečnostních složek. StB měla uplatňovat svoji pravomoc, jakmile by projevy protistátní činnosti postoupily do stádia, kdy by bylo možné „*ji zahrnout pod jakýkoliv trestněprávní předpis*“.²⁷

Hlavním posláním Státní bezpečnosti během prvních dvou poválečných let byla očista veřejného života a také retribuice, avšak jaro roku 1947 přineslo jistou změnu v jejím pracovním poslání. Retribuční zátěž měla pomalu končit a na řadu měla přijít jiná činnost. Nové zaměření, jemuž se měla StB věnovat, se zrodilo na schůzkách vlivných komunistů v Bezpečnosti. Výčet dalších konkrétních úkolů přednesl 27. února na poradě vedoucích zemských a oblastních státně bezpečnostních úřadoven přednosta ústředny Jan Hora.²⁸ Mezi nové úkoly, jež by vyvstaly po ukončení retribuice, patřily sledování tisku, shromáždění zejména politických, ale i hospodářských deliktů, které by poškozovaly státní zájmy. Mělo být tvrdě zakročeno i v relativně méně významných případech, u nichž byl spáchán trestný čin. Složce bezpečnosti se hlavní zájmy a cíle práce přesunuly do přítomnosti a předpokládaly se navíc zásahy do ekonomické a vnitropolitické oblasti.²⁹

Diskuze z 27. února 1947 měla především dva důležité body. Prvním z nich bylo řešení ilegálního překračování hranic v masovém měřítku. V druhém případě vyvstával problém v právních možnostech orgánů Státní bezpečnosti v zakročování na veřejných schůzích a v zábavních podnicích. V této diskusi pak Jindřich Veselý, pozdější první velitel bezpečnosti v letech 1948–1950, vysvětloval nutnost efektivní organizace, a uvedl, že: „*Tato služba [StB] musí být stoprocentně oddaná lidově demokratickému režimu a musí hájit jeho vymoženosti. Německé nebezpečí ještě nepominulo, agresivita Němců stoupá, jsou ještě nevyřešené otázky u polské menšiny.*“³⁰

Významnou součástí StB mezi lety 1945–1948 bylo tzv. oddělení „F“, které

26 DVOŘÁKOVÁ, s. 42.

27 KAPLAN, *Protistátní Bezpečnost*, s. 38.

28 Tamtéž, s. 39.

29 Tamtéž, s. 221.

30 Tamtéž, s. 221, 223.

bylo založeno v druhé polovině roku 1946. Pokyn k vytvoření tohoto oddělení dal Rudolf Slánský, poúnorový generální tajemník Ústředního výboru KSČ, a Karel Šváb, vedoucí evidenčního odboru sekretariátu KSČ. Personál byl složen výhradně z prověřených členů komunistické strany. Zakladatelem se stal pracovník odboru VII C na ministerstvu vnitra Josef Bouchal a vedoucí křeslo oddělení „F“ získal Ladislav Čadek. Neoficiální a skutečnou náplní práce tohoto resortu bylo například prověřování osob, které měly podezřelou minulost a jež byly členy KSČ, patřila sem i zpravodajská činnost proti všem nekomunistickým stranám.³¹ Dalším úkolem oddělení bylo rovněž vyslýchání zatčených příslušníků gestapa. Účel těchto výsledků souvisel s vyhledáváním případných zrádců z řad této bývalé tajné policie Třetí říše, kteří se následně stali členy KSČ. Svoje postavení ztratilo oddělení „F“ po únoru 1948, a při reorganizaci Státní bezpečnosti na přelomu let 1948–1949 zaniklo.³²

Dne 21. března 1947 byla vyhlášena vnitřní organizace Zemské úřadovny Státní bezpečnosti v Čechách se sídlem v Praze. Personální obsazení této kanceláře se schválilo pomocí výnosu z 15. dubna téhož roku.³³ Byla složena z prezidia, příslušných oddělení a pomocného úřadu, a měla čtyři oddělení, a to organizační, osobní, právní a hospodářské. Přednostou úřadovny se stal major SNB Jaroslav Prosser, jeho pobočníkem štábní strážmistr Pravoslav Strnad a zástupcem přednosta byl JUDr. František Adler.³⁴

Zákon č. 149/1947 Sb. o Národní bezpečnosti z července 1947, schválený Národním shromážděním, ustanovil Státní bezpečnost jako zvláštní složku Sboru národní bezpečnosti a přidělil jí nové úkoly, jako chránit Československou republiku před útoky na její svrchovanost, celistvost, bezpečnost a demokraticko-republikánskou formu, dále bylo třeba zajistit osobní bezpečnost vysokých ústavních činitelů a zamezit hospodářskému vyzvědačství. Zmiňovaný zákon též upravoval organizační strukturu Státní bezpečnosti.³⁵

31 DVOŘÁKOVÁ, s. 44.

32 Tamtéž, s. 45.

33 Tamtéž.

34 Tamtéž, s. 46.

35 ČELOVSKÝ, Bořivoj, *Oči a uši strany. Sedm pohledů do života StB*, Šenov u Ostravy 2005, s. 14; DVOŘÁKOVÁ, s. 47.

Další krok, který rozšířil působnost StB, se nazýval „stíhání některých protistátních živlů“. Tento výnos byl vydán Ministerstvem vnitra 12. listopadu 1947 a obsahoval instrukce, jež určovaly činnost všech příslušníků této složky. Výše zmíněný dokument jasně vymezoval zaměření a cíle, jimiž by se měla Státní bezpečnost v budoucnu zabývat. Do pravomocí StB patřilo omezovat jak svobodu tisku, tak projevy řadových občanů.³⁶ Splynutím zpravodajství se státně bezpečnostní službou dosáhlo ministerstvo vnitra výnosem ze 17. prosince 1947, přičemž dosavadní zpravodajství mělo podle zákona o Národní bezpečnosti zaniknout k 31. prosinci téhož roku. K tomuto datu byl rovněž plánován zánik zemských zpravodajských úřadoven, a proto přešly zpravodajské úkoly do kompetence zemských a oblastních úřadoven StB a 1. lednem 1948 byli k úřadovnám přiděleni i bývalí zaměstnanci již zrušených zpravodajských odboček.³⁷

Již před komunistickým převratem 25. února 1948 bylo tedy všech 16 osob z řad velitelů oblastních úřadoven Státní bezpečnosti v Čechách členy KSČ. Na Moravě obsazovali z pěti oblastních tři posty komunisté a dva tvořili členové sociální demokracie. Naproti tomu ve Slezsku byl komunistou ze tří pouze jeden, zatímco zbylí dva patřili k sociální demokracii.³⁸

Po únoru 1948 se KSČ plně soustředila na to, aby pomocí postupně ovládnuté StB a její jasně vymezené činnosti co nejlépe upevnila svoji moc ve státě. K tomuto účelu začala naplno využívat důvěrných kádrů v nově vznikající a utvářející se Bezpečnosti, jež se pak staly důležitými články v nových politických procesech, zejména s nekomunistickými funkcionáři. Ty bylo potřeba zkompromitovat stejně tak jako příslušníky československé armády, církevní hodnostáře a ostatní „nepřátele“ režimu. Státní bezpečnost se po „vítězném únoru“ plně zaměřila na vytváření strachu ve společnosti a vlastními specifickými metodami začala tvořit mechanismy bezpráví v Československu.³⁹

36 HANZLÍK, s. 210.

37 DVOŘÁKOVÁ, s. 47.

38 Tamtéž, s. 49–50.

39 KALOUS, Jan, *Komunisté před soudem. K některým aspektům politických procesů v Československu na počátku 50. let*. In: *Paměť a dějiny* 6, 2012, 4, s. 6.

Vývoj a působení Státní bezpečnosti do konce roku 1948

Státním převratem v únoru 1948 došlo v Československu k přechodu k rozhodující moci komunistů, což vyvolalo zrod různých perzekucí, politických čistek a ztrát občanských i politických práv. Toto období, které trvalo zhruba do poloviny padesátých let, se nazývá jako zakladatelské a v poválečné historii Československa je považováno za jedno z nejhrůznějších.⁴⁰ Za nepřátele režimu byli okamžitě označeni jak velcí podnikatelé, tak občané středních vrstev. K jejich likvidaci strana ihned sestavila podklad, kterým byl zákon č. 231/48 Sb., který vyšel v platnost v říjnu 1948.⁴¹ Další oběť nového režimu, postižena také bezprostředně po převratu, se stala především římskokatolická církev. Navzdory tomu, že KSČ veřejně prohlašovala dohodu s jejími hodnostáři, provedla kroky k její likvidaci už 27. února. Ten den byly zabaveny vytištěné náklady některých jejích časopisů a poté se zastavilo jejich vydávání.⁴²

Ihned po převzetí moci komunisty se také započalo v přesunu poslání Bezpečnosti. Usnesením bezpečnostní komise ÚV KSČ z 2. března 1948 se posunula role těchto policejních složek od zápasu o monopolní moc k ochraně jediné vládnoucí strany. Rozhodnutím bezpečnostní komise ÚV KSČ se zvětšil zpravodajský aparát o složku StB.⁴³

StB se od roku 1948 začala přetvářet v samostatnou mocenskopolitickou sílu. Její vysoké postavení vedlo k upevnění přesvědčení ze strany KSČ o její nenahraditelnosti vůči novému režimu.⁴⁴ Obavy vedoucích funkcionářů KSČ o životaschopnost nového režimu, o vlastní budoucnost a v neposlední řadě kvůli přibývání osob spadajících do zájmů Státní bezpečnosti vedly k tomu, že se její řady ihned po státním převratu začaly rozrůstat. Důvodem růstu byla i organizace sovětských poradců a dobudování dalších úseků StB.⁴⁵ Do řád této policejní složky přicházeli nejčastěji pracovníci z řad příslušníků komunistické strany, absolventi

40 KAPLAN, Karel, *StB o sobě. Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*, Praha 2002, s. 16–17.

41 RÁZEK, Adolf, *StB + justice. Nástroje třídního boje v akci Babice*, Praha 2002, s. 9.

42 Tamtéž, s. 11.

43 KAPLAN, *Protistátní Bezpečnost*, s. 481.

44 KAPLAN, Karel, PALEČEK, Pavel, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Brno 2008, s. 172.

45 KAPLAN, Karel, *Nebezpečná Bezpečnost*, Brno 1999, s. 8.

stranických škol a rovněž dělníci.⁴⁶ Dne 19. července 1948 byl Ústředním výborem KSČ schválen požadavek ministra vnitra Noska rozšířit složky Bezpečnosti o pět tisíc osob.⁴⁷ Stavby Státní bezpečnosti se tedy měly zdvojnásobit. Jindřich Veselý, velitel StB a komunista vyškolený v Moskvě, srovnával situaci v ČSR s Maďarskem a Polskem, kde již působili sovětsí poradci a kde byl také poměr mezi příslušníky Státní bezpečnosti a obyvatelstvem desetkrát vyšší.⁴⁸ Také přednosta politického zpravodajství Štěpán Plaček poukazyval na ostatní země sovětského bloku, jejichž Státní bezpečnost přejímala praxi sovětských bezpečnostních sil.⁴⁹ Stejnou cestou měla jít rovněž Československá StB. Ta by se měla vytvářet podle slov československého prezidenta Klementa Gottwalda tak, aby „co nejlépe využila zkušeností Sovětského svazu“.⁵⁰ Toto tvrzení se nejvíce snažili realizovat dva ruští zpravodajští důstojníci, kteří vystupovali pod jmény Tichonov a Chozjanov, ze sovětského velvyslanectví v Praze. Sovětské bezpečnostní a zpravodajské orgány měly na československou bezpečnost jistý vliv již od roku 1945. Od léta 1948 se Tichonov s Chozjanovem snažili přesvědčit významné československé politiky, aby si vyžádali pomoc v podobě již zmíněných sovětských poradců. Generální tajemník KSČ Rudolf Slánský však doporučení pomoci prozatím odmítl.⁵¹

Mezi další poúnorové změny, které se týkaly bezpečnosti, se řadilo nahrazení starých zákonů novými. Jedním z nejdůležitějších byl zákon č. 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky, který schválilo Národní shromáždění 6. října 1948. Zahrnoval nové výklady trestných činů mířících proti státu, jako například velezrady, protistátní sdružování, pobuřování proti republice či její hanobení. Obsahoval i trestné činy proti vnější bezpečnosti státu, a to vyzvědačství, válečné škůdcovství, vojenskou zradu, nedovolené zpravodajství a ohrožení obrany republiky. Zákon na ochranu lidově demokratické republiky se stal jedním z nejvýznamnějších nástrojů proti veškerým pokusům o nesouhlas s novým

46 KAPLAN, PALEČEK, s. 173.

47 KAPLAN, *Nebezpečná Bezpečnost*, s. 8–9.

48 HEJL, Vilém, *Zpráva o organizovaném násilí*, Praha 1990, s. 36; KAPLAN, *Nebezpečná bezpečnost*, s. 9.

49 KAPLAN, *Nebezpečná Bezpečnost*, s. 12.

50 APPLEBAUMOVÁ, Anne, *Železná opona. Podrobení východní Evropy*, Praha 2014, s. 87.

51 KAPLAN, Karel, *Sovětsí poradci v Československu 1949–1956*, Praha 1993, s. 17–18.

režimem.⁵² V říjnu téhož roku byl ještě přijat zákon zřizující tábory nucené práce.⁵³

Okruh činností Státní bezpečnosti se v následujících letech po únoru 1948 rozšiřoval, avšak hlavní poslání, které jí zůstávalo po celou dobu existence komunistického režimu, bylo ochrana systému moci. Metody, jichž bylo k ochraně zřízení užíváno, se měnily podle etap, v nichž se komunistický režim nacházel. Stálý rys však představovalo vytváření strachu u většiny veřejnosti, a to za pomoci nezákonných represí, sledování či provokování. Bezprostředně po „únorovém období“ se hlavním posláním StB stalo vyhledávat údajné či skutečné nepřátele státu – jak vnitřní, tak vnější – a následně s nimi „vyrobit“ politický proces.⁵⁴ Ten byl nejčastěji veden proti domnělým nebo skutečným odpůrcům režimu. Procesy, ze kterých se vyvinuly tzv. monstrprocesy, doprovázely i propagandistické kampaně, jež měly obrovský rozsah a význam.⁵⁵ Tento úkol byl po převratu jedním z nejdůležitějších, avšak nebyl jedinný. Státní bezpečnost měla i řadu jiných stěžejních povinností, jako ochranu ústavních činitelů, cenzuru, užívání bezpečnostních praktik jako sledování nebo perzekuce. Především se však díky velkým politickým procesům StB dostalo velmi významného postavení, díky čemuž dalších pět až šest let její význam postupně vzrůstal.⁵⁶

Po únoru 1948 se do středu zájmů Státní bezpečnosti přestaly dostávat nekomunistické strany, které vystřídalý ilegální odpor reakce, s nimž bezpečnost doposud neměla žádnou zkušenost. Na poradě přednostů zemských a oblastních útvarů Státní bezpečnosti z 11. března 1948 hovořil Štěpán Plaček o tom, že *„nekomunistické strany už nebudou středem zájmu, ale do popředí se dostane ilegální odpor reakce, jenž bude mít různé formy, které dosud Bezpečnost nezná a není na ně připravena“*.⁵⁷ Jako hlavní úkol bylo vytyčeno sledování ilegální činnosti reakčních sil a vytvoření agenturní sítě *„mezi reakčníky ze zkompromitovaných osob“*.⁵⁸ Požadovanou informační činnost by StB nebyla

52 DVORÁKOVÁ, s. 111.

53 HEUMOS, Peter, *„Výhrňme si rukávy, než se kola zastaví!“ Dělníci a státní socialismus v Československu 1945–1968*, Praha 2006, s. 21.

54 KAPLAN, *Nebezpečná Bezpečnost*, s. 51.

55 HEUMOS, s. 15.

56 KAPLAN, *Nebezpečná Bezpečnost*, s. 52.

57 Tamtéž.

58 Tamtéž.

schopna zvládnout bez rozsáhlé sítě svých tajných spolupracovníků. Ti byli rozřazováni do různých kategorií, jako agent, informátor či důvěrník.⁵⁹ Další vedoucí funkcionáři Státní bezpečnosti jako například Jan Hora nebo zmiňovaný Jindřich Veselý navrhovali, aby se pozornost obrátila na bývalé agilní funkcionáře strany národně socialistické, lidové a proti pravicovým demokratům. Vrcholní funkcionáři KSČ se ale tehdy žádného většího odporu ze strany reakce neobávali. Příkladem toho může být výrok prezidenta Gottwalda z dubna roku 1948, podle něhož „*vnitřní reakce nebude svými silami s to svrhnout lidově demokratický režim*“.⁶⁰ Kolovala i domněnka, že se reakce spoléhá na konflikt států Východu se Západem. Bezpečnost však sdílela názor, že ilegální aktivity reakce se budou nadále stupňovat, jen se nevědělo v jaké formě.⁶¹

Výčet nepřátelských aktivit nicméně nebyl zaměřen pouze na politickou oblast. Závažnost situace byla nasnadě i v hospodářství, v činnosti zastupitelských úřadů západních států i v exilovém prostředí. V listopadu 1948 bylo Ústředním výborem KSČ přijato hodnocení politické situace prezidentem Gottwaldem jako nová směrnice určující práci strany. Prezident hovořil o tom, že kořeny „domácí reakce“ jsou rozvětveny, přecházejí k terorismu a sabotážím a jsou podporovány ze zahraničí. Reakce podle Gottwalda procházela procesem, kdy „*z politického odpůrce stává se otevřeným nepřítelem, konspirátorem, diverzantem, teroristou, atentátníkem*“.⁶²

Činnosti Státní bezpečnosti po vítězném únorovém převratu spadaly kromě hledání nepřátel režimu i do ochrany ústavních činitelů strany, včetně prezidenta republiky. Bezpečnostní komise ÚV KSČ 2. března 1948 rozhodla o zřízení odboru na ochranu ústavních činitelů.⁶³ Zvláštní doprovodný oddíl se měl skládat hlavně z příslušníků SNB státně a národně uvědomělých, spolehlivých a kvalifikovaných. Velitelem tohoto oddílu byl jmenován štábní kapitán SNB Karel Karafiát. Příkazem ministerstva vnitra z 24. července 1948 byl na post přednosta oddělení pro ochranu

59 JÁNSKÝ, Petr, *Totalita slovem, písní a obrazem*, Cheb 2004, s. 57.

60 KAPLAN, *Nebezpečná Bezpečnost*, s. 53.

61 Tamtéž.

62 Tamtéž, s. 53–54.

63 Tamtéž, s. 60.

ústavních činitelů dosazen major SNB Antonín Paducha.⁶⁴

K ochraně prezidenta republiky se výnosem z 5. srpna 1948 zřídil zvláštní oddíl „Hrad“. Mezi jeho úkoly patřila jak ochrana prezidentova bydliště, tak jeho samotného na cestách po Českoslovenku i v zahraničí. Oddíl „Hrad“ sestával ze členů Státní bezpečnosti a pořádkové složky, a jeho velitelem se stal major SNB Leopold Hofman. Na ochranu ústavních činitelů kromě prezidenta republiky byl založen tzv. Zvláštní oddíl SNB (ZO-SNB) „Praha“. Ten měl za úkol chránit jak samotné představitele strany doma i na cestách, tak i důležité zahraniční návštěvy v ČSR. Dále měl oddíl na starost zabezpečení vládních budov, konzulátů a vyslanectví. Členové ZO-SNB „Praha“ pocházeli rovněž ze složky státně bezpečnostní a pořádkové a velitelem byl major SNB Antonín Paducha.⁶⁵ V říjnu 1948 se pak na bezpečnostní schůzi ÚV KSČ projednával tzv. propustkový systém na Hradě, čímž byl velmi omezen přístup občanů do prezidentské kanceláře. Po celý rok pak k dalším významnějším opatřením nedošlo.⁶⁶

Protože potencionálních nepřátel nového režimu přibývalo, bylo ze strany Státní bezpečnosti zapotřebí zavést v jednotlivých krajích kartotéky, kam by se její zájmové objekty zanašely. Absenci řádné kartotéky kritizovali hlavně vedoucí zpravodajci v souvislosti s důležitými událostmi roku 1948, jako byl například sokolský slet v červnu nebo pohřeb bývalého prezidenta Československa Edvarda Beneše v září. Státní bezpečnost neměla přehled ani seznamy osob z těchto akcí, nemohla tedy uvalit „ochranné vazby“ v případě významných politických činností. S návrhem na zavedení kartotéky nepřátelských a podezřelých osob přišel ministr spravedlnosti Alexej Čepička 20. září 1948 a doporučil, aby se tohoto úkolu ujalo ministerstvo vnitra. Nová kartotéka, která se začala zpracovávat, zachycovala hlavně ty nové, „pouňorové nepřátele“.⁶⁷

I tři roky po konci druhé světové války se v řadách členů komunistické strany objevovaly názory, že by se Státní bezpečnost měla kromě nepřátel z řad nekomunistických stran zaměřit i na bývalé spolupracovníky německého gestapa

64 DVORÁKOVÁ, s. 129.

65 Tamtéž, s. 129–130.

66 KAPLAN, *Nebezpečná Bezpečnost*, s. 61.

67 Tamtéž, s. 82.

nebo Sicherheitsdienst (německá zpravodajská služba). Pro tento úkol vznikla z iniciativy původního okresního soudce v Náchodě JUDr. Bohumila Smoly tzv. Náchodská komise složená ze tří pracovníků Státní bezpečnosti z oddělení „F“. Byli jím Miroslav Tůma, Josef Jindřich a Vladimír Zimola. Náchodská komise vznikla v létě roku 1948.⁶⁸ Hledání nepřátel ale neprobíhalo pouze ve vnitřních řadách, ale i v cizině, a to na pozadí roztržky Sovětského svazu s Jugoslávií. Ta se chtěla vymanit z područí Sovětů a spor se vyhrotil již v polovině roku 1948. SSSR pak vyhlásil boj proti nacionalismu v komunistickém hnutí, což se projevilo například na přelomu let 1948 a 1949, kdy se odehrál mezinárodní monstrproces s Noelem Fieldem, americkým intelektuálem levicového smyšlení, který osobně znal několik významných komunistických činitelů. V průběhu roku 1949 se pak podobné monstrprocesy a „hony“ na nepřátele ve vlastních řadách rozeběhly naplno.⁶⁹

Jak již bylo několikrát výše uvedeno, smysl a existence StB po únoru 1948 závisely především na vyhledávání nepřátel a „výrobě“ politických procesů. Těmito úkoly se zabývaly hlavně tzv. operativní útvary Státní bezpečnosti, jež se označovaly termínem operativa. Tyto sekce užívaly ke své činnosti různých technik, jako odposlouchávání telefonických hovorů, čtení korespondence či sledování.⁷⁰ Z počátku se v hojném počtu objevovaly také různé triky jako zasílání nebo vykonstruované „nalezení“ ilegálních letáků v bytě podezřelého či návštěvy agentů, kteří se vydávaly za různé spojky z okruhu ilegality.⁷¹

Za jednu z největších provokací, která započala v květnu 1948, je označovaná tzv. akce „Kameny“.⁷² V této době se mnoho lidí z Československa snažilo dostat do západního Německa, pryč od nového režimu. Síť provokatérů StB vytipovávala jednotlivce, kteří měli v úmyslu utéct z Československa a jednotliví spolupracovníci Státní bezpečnosti převlečení za převaděče jim nabídli službu bezpečného přechodu hranic, jež byly dokonce označeny falešnými hraničními kameny. Po projití je falešný převaděč zavedl na „západoněmecký celní úřad“, v němž ovšem seděli

68 DVOŘÁKOVÁ, s. 112.

69 Tamtéž, s. 153.

70 KAPLAN, *Nebezpečná Bezpečnost*, s. 86–87.

71 Tamtéž, s. 88.

72 Blíže viz diplomová práce Anny Müllerové.

příslušníci StB převlečení za německé celníky. Ti pak za pomoci dotazů nenápadně dostali z utečenců další informace o jejich blízkých, kteří chtějí také emigrovat, a poté zatkli vyslýchané uprchlíky.⁷³ Velmi účinnou formu provokace představovalo taktéž nasazování lidí spolupracujících s StB do ilegálních skupin. Ještě vyšším stupněm se však stalo vytváření ilegálních skupin přímo Státní bezpečností. Nastrčení agenti se objevili i v největším monstrprocesu s doktorkou Miladou Horákovou.⁷⁴ Toto přelíčení mělo být veřejnosti vyobrazeno jako vzorový proces s nepřáteli lidově demokratického režimu, a byly v něm taktéž hojně využity zkušenosti sovětských poradců.⁷⁵

V prvním roce vlády KSČ se počal měnit konflikt mezi ministerstvem spravedlnosti a ministerstvem vnitra, tedy StB. Ta byla zahrnuta úkoly souvisejícími s „výrobou“ politických procesů, jejichž přípravami mělo být poukázáno na oprávněnost postupu KSČ v únoru 1948, který měl „zachránit“ republiku před politickým pučem údajně chystaným nekomunistickými stranami. Ministerstvo spravedlnosti přestalo s kritikou činnosti StB, ale vedoucí tohoto vládního rezortu Alexej Čepička během roku nařídil převzít iniciativu v přípravách politických procesů a nutil Státní bezpečnost k jejich rychlému provedení. Kritika z nedostatků při práci Státní bezpečnosti přicházela i od prokurátorů. Vedení policie poukazovalo na příchod nových nezkušených pracovníků, což funkcionáři spravedlnosti přijímali a chápali. Naopak StB byla s postupy soudů neustále nespokojená z důvodů ukládání příliš nízkých trestů a dokonce mnohých zproštění viny, jež bylo zapříčiněno nedostatkem důkazů na straně obžalovaných. Změna vztahu mezi Státní bezpečností a justicí nastala až na jaře roku 1949, kdy byly zrušeny vyšetřující soudy (u trestních věcí politické povahy).⁷⁶

Od počátku uzmutí moci KSČ se proti této straně začal vytvářet odboj, nazývaný někdy jako tzv. třetí odboj. Rezistence nevznikala jen v tuzemsku, ale i v zahraničí a obě větve se navzájem ovlivňovaly. Bojovníci proti totalitnímu

73 HEJL, s. 106.

74 KAPLAN, *Nebezpečná Bezpečnost*, s. 90–91.

75 FORMÁNKOVÁ, Pavlína, „Vypořádali jsme se s Horákovou, vypořádáme se i s americkým broukem!“ *Kampaň provázející proces s JUDr. Miladou Horákovou*. In: *Paměť a dějiny* 2, 2007, 1, s. 20.

76 KAPLAN, *Nebezpečná Bezpečnost*, s. 121.

režimu se skládali především z řad bývalých pravicových příznivců, válečných veteránů, sloužících za druhé světové války na západní, ale i východní frontě, členů Sokola a jiných.⁷⁷ Odpor vůči novému režimu sílil v důsledku stále intenzivnějšího hledání vnitřních a vnějších nepřátel. V první fázi se komunistický režim a StB vypořádávaly pod heslem „zostřeného boje se zbytky reakce“ se členy demokratických stran, podnikateli, živnostníky, zástupci akademické obce, rolníky a katolíky. Propagační kampaně namířené proti kulakům (tj. vesnickým boháčům), fabrikantům či živnostníkům byly určeny k takzvané očistě veřejného života a byly inscenovány Akčními výbory Národní fronty a bezpečnostními aparáty, jako Státní bezpečnost. Pokusů směřujících ke sjednocení protikomunistického odboje nebylo mnoho. Za nejznámější z nich je považována schůzka na katolické faře ve Vnoři v září 1948, kde jednali demokratičtí poslanci. Vše bylo ale prozrazeno a samotná schůzka se stala podkladem k monstrprocesu s Miladou Horákovou.⁷⁸

Prostředky, jimiž byl veden boj proti komunismu v Československu, byly různorodé. Docházelo například k utváření ozbrojených skupin, jež útočily na důležité komunistické cíle, častým projevem odporu se také stalo vydávání různých protistátních letáků, pomoc občanům pronásledovaným bezpečností přes hranice, spolupráce se zpravodajskými složkami demokratických států, shromažďování zbraní nebo vystupování na ochranu občanských a lidských práv. Velmi důležitá byla také kontinuita mezi odbojem třetím a druhým, tedy protinacistickým, s obdobnou programovou i osobnostní stránkou.⁷⁹

Celkový počet osob zatčených pro protistátní činnost rostl v letech 1948–1953 z mnoha důvodů. Podle pracovníků StB měli zatčení promluvit jen tehdy, pokud by byli ve vězení a v rukou vyšetřovatelů.⁸⁰ Právě na uvězněné osoby mohl být zahrnut fyzický a psychický nátlak, ba i vyhrožování v podobě postihu rodiny i širokého příbuzenstva, dlouhého a nepřetržitého vyslýchání, odpírání spánku nebo opakovaného buzení.⁸¹ V rozmezí let 1948–1949 nebyla u zatýkání povinnost jej ohlašovat. Změna nastala až v dubnu 1950, kdy začala platit povinnost, která

77 ŽÁČEK, Pavel, *Vyjádření úcty a vděčnosti. Sborník o protikomunistickém odboji*, Praha 2013, s. 100.

78 Tamtéž, s. 101.

79 Tamtéž, s. 106

80 KAPLAN, *Nebezpečná Bezpečnost*, s. 132.

81 KALOUS, Jan, *Čihošťský případ*, Kolín 2008, s. 30.

nařizovala krajským velitelstvím hlásit všechna zatčení nadřízenému pátému sektoru v ústředí. Statistika zatčených v Českých zemích pro rok 1948 uváděla 12 081 osob. Pro osoby držené ve vyšetřovací vazbě měla Státní bezpečnost vlastní žaláře, přičemž v běžných věznicích v rámci krajů byla pro tento účel vymezena zvláštní izolovaná oddělení. Útvary StB měly k dispozici největší věznice v Praze. Hlavní věznice určená i pro vazby se nacházela po celý rok 1948 a část roku 1949 v Praze na Pankráci.⁸²

V praxi zatýkání se používalo tří způsobů. Nejčastějším z nich bylo zatýkání běžné, kdy StB odvedla zatčeného přímo z domova nebo z práce. Druhou variantou bylo zatčení zvláštní, které se používalo v případech, kdy by zatčení běžné vyvolalo negativní ohlas v okolí oběti nebo dokonce konflikt. Tajné zatčení se provádělo tehdy, když bylo zapotřebí zajetí dané osoby na nějakou dobu zatajit před rodinou nebo před veřejností. Během zatýkání navíc docházelo k zabavování jak písemností, tak cenných předmětů. Zpočátku nebyly pořizovány žádné soupisy těchto věcí, a tak si je většinou ponechali sami vyšetřující, kteří tyto domovní prohlídky prováděli.⁸³

Po zatčení následovalo vyšetřování postiženého. Samostatný útvar, jenž toto prováděl, vznikl ale až v listopadu 1949. V nově vzniklém sektoru samozřejmě chyběly zkušenosti vyšetřující, takže bylo zapotřebí rad a zkušeností sovětských poradců. Útvar pro vyšetřování byl zbudován s vyjímečným postavením v rámci Státní bezpečnosti a vyšetřovatelé měli vyšší hodnosti oproti ostatním příslušníkům bezpečnostních složek. V zájmu vyšetřovatelů byli kromě prezidenta Gottwalda všichni členové komunistického vedení. Vyšetřovací systém, který se používal od roku 1948 do roku 1954, byl kombinací psychického a fyzického nátlaku a jeho cílem se stalo přivést vyšetřovaného do stavu, kdy byl ochoten přiznat cokoliv, co po něm vyšetřující požadoval.⁸⁴

Státní bezpečnosti a jejích praktik se obávala nejen široká veřejnost, ale též samotní vrcholní představitelé komunistické strany.⁸⁵ V Československu by se období po roce 1948 do zhruba poloviny padesátých let dalo označit za

82 KAPLAN, *Nebezpečná Bezpečnost*, s. 132–134.

83 Tamtéž, s. 135, 137.

84 Tamtéž, s. 138–140, 149.

85 KALOUS, Jan, *Život zpravodajského fanatika ve službách KSČ*, Praha 2010, s. 43.

tzv. fylakokracii, což je termín, kterým se označuje vláda policejních orgánů v zemi. Moc Státní bezpečnosti byla takřka neomezená.⁸⁶

Rok 1948 přinesl Státní bezpečnosti mnoho organizačních změn. Její řady prošly „očistou“ od bývalých předválečných příslušníků bezpečnostních sborů a „politicky nespolehlivých“ zaměstnanců. Především se ale zrodila její nová organizační struktura vydáním zákona č. 286/1948 Sb. o Národní bezpečnosti (21. prosince 1948), jenž znovu stvrdil existenci jednotného Sboru národní bezpečnosti. V rámci tohoto zákona se prohloubila vnitřní specializace a dělení práce a postupně se začaly konstituovat dvě složky, a to StB a Veřejná bezpečnost (VB). Z hlediska zájmů státu, nikoli však kvůli zájmům obyvatelstva, vyplynulo, že důležitější částí jednotného SNB začala být Státní bezpečnost. Privilegovanost jejího postavení před ostatními složkami sboru se vyznačovalo v lepším technickém a materiálním vybavení a vyššími početními stavy.⁸⁷

86 ŽÁČEK, s. 100.

87 KOUDELKA, František, *Státní bezpečnost 1954–1968. Základní údaje*, Praha 1993, s. 12–13.

Státní bezpečnost v roce 1949 a její pracovní a organizační plány

V druhém roce komunistického vládnutí v Československu se v hledáčku Státní bezpečnosti začaly objevovat především bývalé nekomunistické strany, katolická církev a od poloviny roku také venkov a odpůrci vznikajících zemědělských družstev. První měsíc nového roku přinesl změnu ve formě vystřídání zpravodajských dotazníků vodítky, která měla za úkol vymezovat a utvářet jednotlivé úkoly Státní bezpečnosti na každý následující měsíc. Tentýž měsíc činnosti pravicových sociálních demokratů a Zelené internacionály označila vodítka za ilegální. Hned v únoru pak autoři vodítek poukazovali na zvýšenou činnost různých teroristických skupin a bývalých partyzánů.⁸⁸ Další lednová organizační změna, která proběhla v řadách StB, souvisela se zřízením krajů, díky čemuž vznikla v každém novém kraji také velitelství Státní bezpečnosti.⁸⁹ Naopak zemské, oblastní a okresní úřadovny se zrušily.⁹⁰ Další směrnice ústředny Státní bezpečnosti pro nižší složky poukazovaly začátkem roku i na církev a ilegální činnosti bývalých členů sociální demokracie.⁹¹

Ačkoliv byla Státní bezpečnost již bezmála rok v plné moci komunistické strany, stále se ještě plně neobsadila režimu věrnými a oddanými příslušníky. K tomuto dovršení měl pomoci materiál nazvaný „Plán výstavby Bezpečnosti“, který navrhl náměstek ministra vnitra Josef Pavel, a v němž bylo uvedeno, že *„vzhledem k tomu, že Státní bezpečnost je prakticky politická policie, uši a oči strany, musíme hlavní sílu své práce položit na Státní bezpečnost. Do popředí musíme prosadit zásady, že věrnost a oddanost ku straně je hlavním předpokladem k tomu, státi se dobrým orgánem Státní bezpečnosti [...] Státní bezpečnost má míti do konce roku 1949 asi 7000 lidí“*.⁹²

Od vydání tohoto prohlášení začala nabírat Státní bezpečnost nové členy jak

88 KAPLAN, *Nebezpečná Bezpečnost*, s. 56–57.

89 KOUDELKA, s. 13.

90 KAPLAN, Karel, *K politickým procesům v Československu 1948–1954*, Praha 1994, s. 25.

91 KAPLAN, PALEČEK, s. 175.

92 KALOUS, *Život zpravodajského fanatika ve službách KSČ*, s. 99.

z řad mladých lidí, tak i z Lidových milicí. Noví uchazeči byli vybíráni na podkladech nově zpracovaných směrnic. V roce 1949 prošlo školami Národní bezpečnosti I. stupně 1570 frekventantů a z nich bylo 235 převeleno ke Státní bezpečnosti. Školami StB I. stupně jich prošlo 1359 a všichni byli zařazeni k výkonné službě. V prosinci měla být otevřena nová škola Státní bezpečnosti, do níž nastoupilo 240 nových uchazečů. Mladí lidé nabíraní k StB měli podle rozhodnutí hlavních funkcionářů KSČ pocházet z proletářských rodin nebo být politicky spjatí s komunistickou stranou. Toto měřítko způsobilo, že většina nových pracovníků postrádala potřebné znalosti, jež byly pro práci ve Státní bezpečnosti stěžejní. Převládala názor, že mladí lidé potřebují k plnění služby v StB pouze třídní postoj spjatý k příslušnosti a věrnosti ke komunistické straně. Nově příchozí tak postrádali jakoukoliv odbornost a bylo jim poskytnuto jen několik přednášek z řad hlavních funkcionářů zpravodajského oddělení, a to od Štěpána Plačka či Bedřicha Pokorného. Právo a jeho praktické znalosti se v těchto přednáškách nepovažovaly za důležité. Zlepšení v odborném školství, které připravovalo budoucí příslušníky StB na jejich aktivní činnost, nastalo až po příchodu sovětských poradců, konkrétně poradce Lichačova, jenž dorazil do Československa v roce 1950, a který do systému zavedl nové učební programy a odborné kurzy podle sovětské praxe. Početní růst v řadách Státní bezpečnosti se od roku 1947 zvýšil z 2793 v prosinci 1947 na 4351 pracovníků v únoru 1949.⁹³

Zvláště vysokou prioritou bylo kromě navyšování početních stavů také vybudování spolehlivé agenturní sítě, která by Státní bezpečnosti vypomáhala v boji s nepřáteli státu. Na tento značný nedostatek se poukazovalo po celý rok 1948 i 1949. Agenturní práce byla nejostřeji kritizována na poradě krajských velitelů StB 9. dubna 1949. Kritiky se ujal I. Milén, který poukazyval na to, že právě agenturní práce je nejdůležitější součástí státně bezpečnostní operace. Mezi tři hlavní pilíře Státní bezpečnosti řadil „*agenturní operativu jako ústřední sloup, který však dosud na krajích nemáme*“.⁹⁴ Dále také označil nepochopení této důležité činnosti za „*reakční tendenci ve Státní bezpečnosti, kterou je nutno vymýtit jako škodlivou*“.⁹⁵

93 KAPLAN, *Nebezpečná Bezpečnost*, s. 9–11; DVOŘÁKOVÁ, s. 147.

94 KAPLAN, *Nebezpečná Bezpečnost*, s. 73.

95 Tamtéž, s. 74.

Funkcionáři agenturní centrály, vytvořené hned po únoru 1948, mající za úkol výběr a získávání informátorů a jejich instruktáž, kritizovali taktéž v dubnu, že krajší velitelé nedoceňují činnost centrály a navrhuji do této složky nekvalifikované zaměstnance. Situace se příliš nezměnila ani po dobu příštích dvou let. Změna nastala až na konci roku 1951, kdy byl vydán rozkaz s obsahem směrnic, které poukazovaly na správný výběr tajných spolupracovníků.⁹⁶

Nabírání nových pracovníků, snaha o jejich vyškolení a také důležitost informačních kanálů se odůvodnilo nejenom hledáním vnějšího, ale také vnitřního nepřítele. Jak bylo řečeno v předchozí kapitole, na pozadí všeho stál ideologický konflikt SSSR s Jugoslávií, který probíhal od začátku roku 1948 do jeho poloviny. Jugoslávie byla po procesu s Lászlom Rajkem, maďarským ministrem zahraničí odsouzeným za pokus o nastolení kapitalistického režimu a popraveným v říjnu 1949, nařčena ze spionáže budované v jednotlivých komunistických stranách sovětského bloku, s cílem jejich odtržení a připojení k bloku západnímu. S hledáním vnitřního nepřítele se tak během roku 1949 započalo i v Československu. V červnu byla prezidentem republiky Klementem Gottwaldem zřízena zvláštní komise „T“, která se skládala z pracovníků Státní bezpečnosti a stranického aparátu, a jež dostala za úkol prověřit 60 významných vytipovaných osob. Do středu těchto zájmů se dostal i ministr vnitra Václav Nosek a ministr zahraničních věcí Vlado Clementis.⁹⁷

Z důvodu urychlení vyšetřování podezřelých se 8. srpna 1949 komise „T“ rozhodla pro vznik zvláštního oddělení pro odhalování nepřátel v KSČ v resortu Bezpečnosti. Šetření případů nepřátel ve straně se přeneslo ze stranické oblasti do Státní bezpečnosti. Nově vytvořený útvar se nazýval oddělení IIa, později pak sektor IIa. Převodem veškerého vyšetřování do StB umožnilo využívat bezpečnostního aparátu. Tímto úkolem byl pověřen Karel Šváb, jenž měl v té době na starost funkci vedoucího bezpečnostního a branného oddělení sekretariátu ÚV KSČ po Josefu Pavlovi. Do oddělení IIa přešli i někteří Švábovi spolupracovníci. Nejdůležitějším z nich se stala Heda Synková, která zastávala funkci neoficiálního Švábova zástupce. Do Bezpečnosti přišli v podobě stranické posily i Bohumil Doubek,

96 Tamtéž, s. 73–74.

97 DVOŘÁKOVÁ, s. 153.

Václav Košťál a Karel Košťál, všichni tři absolventi Ústřední politické školy ÚV KSČ.⁹⁸

Oddělení IIa sestávalo ze dvou skupin. První vyhodnocovala výsledkové protokoly Noela Fielda (levicový americký intelektuál), Lászla Rajka a již zatčených komunistů. Vyhodnocování řídila Heda Synková, která tyto dokumenty následně předávala Karlu Švábovi. Druhou součástí oddělení IIa tvořila vyšetřovací skupina v čele s Bohumilem Doubkem. Její oddělení se nejprve nacházelo ve Wintrově ulici v Praze 6, poté došlo k přestěhování do vazební věznice v Ruzyni.⁹⁹

Nově zřízené oddělení IIa určené k vyhledávání vnitřních nepřátel by se však nejspíše neobešlo bez „pomoci“ poradců ze Sovětského svazu. Jejich příchodem do československé Bezpečnosti v říjnu 1949 došlo k zásadnímu předělu v metodách vyšetřování, vyslýchání a výroby politických procesů. Lichačov a Makarov byli do Československa vysláni na základě písemné žádosti Klementa Gottwalda odeslané do Moskvy 16. září 1949. Toto rozhodnutí bylo zapříčiněno naléháním maďarského předsedy vlády Mátyáse Rákosiho, který odkazoval právě na sovětské poradce, kteří měli v pátrání po vnitřním nepříteli velkou praxi z období čistek v SSSR. Lichačov a Makarov přicestovali do Československa s negativním názorem na ministra vnitra Noska, který v jejich očích představoval právě československého Rajka, neboť byl za druhé světové války vůdcem komunistického exilu ve Velké Británii.¹⁰⁰ Samotný Nosek se svým náměstkem Pavlem o přítomnosti poradců neměli tušení po dobu tří měsíců. O poradcích věděli pouze Gottwald, Slánský, Šváb a Veselý. Místem působiště poradců se stala jedna z vil v Praze-Troji, kam si poradci zvali pracovníky z StB ke konzultacím. Poradci se mezi pracovníky Státní bezpečnosti označovali jako „soudruzi z Troje“.¹⁰¹

Poradci Lichačov a Makarov se ale zaměřili i na vyšetřovací, výsledkové a další postupy. Zavedli nepřetržité výsledky, vězňům bylo zakázáno sedět na svých celách a byli nuceni v nich pochodovat. Zavedli taktéž tzv. Otázkové protokoly, které se poprvé uplatnily v procesu s Miladou Horákovou. Na nedostatky u těch

98 Tamtéž.

99 Tamtéž, s. 154.

100 KAPLAN, Karel, *Sověští poradci v Československu*, s. 19–21.

101 DVOŘÁKOVÁ, s. 151.

zatčených, k nimž neměla Bezpečnost důkazy nebo nějaký jiný usvědčující materiál, reagovali Lichačov s Makarovem tím, že „k výsledku stačí pouze sám vyšetřovaný a že je si s ním vědět rady“.¹⁰²

Zpočátku měli právo vyslýchat československé občany i sami poradci. Oba se však mnohem více účastnili výslechů pouze jakožto dohlížející a kontrolující subjekty. Určovali, k čemu a ke komu má výslech vést a jaké odpovědi se mají od vyslýchaného získat. Poradci také po výsledku upravovali protokoly tak, že úplně změnil původní smysl výpovědi obžalovaného. Po tomto kroku měl vyšetřovatel povinnost dosáhnout přiznání a podepsání vyšetřovaného.¹⁰³ Svě poslání vyrobil velký politický proces však Makarov s Lichačovem nezvládli. Přesto ovlivnili několik jiných, včetně procesu s doktorkou Miladou Horákovou, který probíhal od 31. května do 8. června 1950.¹⁰⁴

Neschopnost odhalit „velké spiknutí“ vedla některé pracovníky StB a vysoké komunistické funkcionáře k tomu, že se do Československa pozval větší počet poradců. Následovaly i výzvy k obezřetnosti a k odhalování vnitřních a zahraničních nepřátel režimu, které vyplynuly z navazujícího zasedání Informačního byra komunistických stran. Toto varování se dostalo na program jednání ÚV KSČ mezi 25. a 26. únorem 1950, kde o problémech ohrožení režimu referoval Ladislav Kopřiva, budoucí ministr národní bezpečnosti. Karel Šváb pak 3. března 1950 předložil Rudolfu Slánskému návrh na pozvání další skupiny poradců, určených pro československou Státní bezpečnost. Návrh byl přijat a první část poradců dorazila do Prahy v květnu 1950.¹⁰⁵ Po odjezdu Lichačova s Makarovem se vedoucím skupiny nových poradců stal Vladimír Bojarskij, jenž zároveň vykonával i post konzultanta ministra vnitra. Nově příchozí skupina poradců stála i u zrodu ministerstva národní bezpečnosti v květnu 1950, kde se bez jejich kladného vyjádření neschválila žádná organizační struktura ani systém jednotlivých součástí nově vznikého ministerstva. Skupina kolem Bojarského doporučovala řešení organizační struktury u všech sektorů, oddělení i referátů s jejich pracovním

102 KAPLAN, *Sovětské poradci v Československu*, s. 20.

103 KAPLAN, *Nebezpečná Bezpečnost*, s. 29.

104 KAPLAN, *Sovětské poradci v Československu*, s. 22.

105 KAPLAN, *Nebezpečná Bezpečnost*, s. 29–30.

zaměřením.¹⁰⁶ Poradci ze Sovětského svazu měli velký vliv na politické myšlení příslušníků Státní bezpečnosti, tvořili v ní také ucelený a organizovaný útvar a v neposlední řadě vnesli do „výrobní technologie“ procesů mnoho nových prvků, které se osvědčily a uplatnily ve vyšetřování nepřátel režimu, a jež byly vzorem pro československé příslušníky Státní bezpečnosti, kteří si snažili získat jejich přízeň s vidinou posílení svého postavení v rámci kolektivu.¹⁰⁷

Důležitou akcí, při níž se významně angažovala Státní bezpečnost, se stala akce T-43, která proběhla taktéž v roce 1949, konkrétně v jeho druhé polovině. Akce si kladla za cíl očistit republiku od politických nepřátel z řad kapitalistů a střední buržoazie, a zavřít tyto osoby do pracovních táborů. Jejich rodiny měly být vystěhovány z Prahy a dalších větších měst na venkov. V samotné Praze začala akce 1. října 1949, ve zbytku republiky pak o měsíc déle, tj. 1. listopadu 1949. Do táborů nucené práce (TNP) mělo být zařazeno na 3000 lidí měsíčně. Postupem času se uvěznění v TNP týkalo lidí, kteří se pokusili překročit hranice nebo dokonce obyčejných dělníků, kteří se opakovaně opozdili v příchodu do zaměstnání. Proti bývalým příslušníkům československé armády, účastníkům západního odboje a členům prvorepublikového velitelského sboru se vedla tzv. akce „D“, jež probíhala v letech 1949–1950 na území celé republiky.¹⁰⁸

Represe KSČ se kromě bývalých odbojářů a důstojníků nevyhnuly ani katolické církvi. Cílem komunistické strany se po únoru 1948 stala úplná kontrola a podřízenost církve, jelikož v této instituci spatřovala programově ideologického protivníka. Tohoto aspektu chtěli komunisté dosáhnout uplatněním své vlastní církevní politiky, která se vyznačovala zbavením jejího politického vlivu, podrobením státnímu dohledu a kontrole, izolací domácí církevní hierarchie od vlivu z Vatikánu či podporou tzv. vlastenecké církve. Ta měla za úkol reprezentovat státní zájmy či vytvořit národní katolickou církev, jež by byla mimo dosah papežského státu. Ve všech jmenovaných oblastech se komunistům více či méně dařilo dosáhnout svých cílů, poslední jmenovaný aspekt se však komunistické straně nepodařilo prosadit. Od března 1948 do dubna 1949 probíhaly mezi KSČ a církví

106 DVOŘÁKOVÁ, s. 152.

107 KAPLAN, PALEČEK, s. 174–175.

108 DVOŘÁKOVÁ, s. 134.

debaty o přijatelném kompromisu. V čele církevní delegace stál litoměřický biskup Štěpán Trochta a vládu na jednáních zastupoval ministr spravedlnosti Alexej Čepička.¹⁰⁹

Dialogy s církví v dubnu 1949 nahradily diktát a represe. Mezi podporovatele tvrdého postupu patřili Antonín Zápotocký nebo zmíněný Čepička. Naopak Gottwald zastával nalezení dohody, protože komunistická strana již disponovala dostatečným zázemím a mohla se spoléhat na Státní bezpečnost a její agenturní síť. Komunisté začali proti církvi vést očerňovací kampaně, jako bylo například vydání díla „Zrada Vatikánu a biskupů“ z června 1949 nebo brožura vydaná v prosinci 1949 s názvem „Spiknutí proti republice“, jež měla odhalovat „zrádnou činnost“ biskupů a očernit Vatikán, který stál v pozadí všech aktivit domácí církve. Během roku 1949 přešel komunistický režim k přímému útoku proti katolické církvi. Církev měla zakázáno vydávat svůj tisk, bylo jí odejmuto právo na vedení matrik, vydal se zákaz provádění všech obřadů mimo kostel, probíhaly kontroly biskupských seminářů a fakult. V přípravné fázi se nacházel zásah proti mužským a ženským klášterům. V období mezi říjnem a prosincem 1949 byly vydány proticírkevní zákony, které měly představovat celkové omezení nezávislosti církve. Kněží potřebovali k výkonu duchovní služby státní souhlas a stali se finančně závislími na státu.¹¹⁰

V prosinci 1949 se pak na veřejnosti objevila zpráva o událostech ve vesnici Číhošť na Vysočině. V této malé a dosud nevýznamné vesnici se totiž 11. prosince 1949 během kázání místního faráře Josefa Toufara začal vychylovat ze strany na stranu křížek umístěný na oltáři. Z vesnice se poté během několika dní stalo poutní místo křesťanů, a tudíž hned v prosinci se o tyto události začala zajímat Státní bezpečnost. Vyšetřením tohoto „zázraku“ byla pověřena instruktážní skupina Velitelství Státní bezpečnosti. Vyšetřování se naplno rozeběhlo až na konci ledna 1950, kdy byl pater Toufar vylákán příslušníky Státní bezpečnosti před faru a následně odvezen do Jihlavy. Následující měsíc byl Josef Toufar zadržován a vyslýchán, aby se doznal k tomu, že úmyslně provedl vychýlení kříže, čímž se údajně chtěl KSČ pomstít za to, co prováděla církvi v Československu. Doznání

109 KALOUS, *Číhošťský případ*, s. 16–18.

110 Tamtéž, s. 21–28.

bylo z faráře nakonec násilně vynuceno 23. února 1950. Poté byl odvezen zpět do Číhoště, aby s ním natočili „filmové představení“, ve kterém měl svůj trik s křížkem názorně předvést. Jeden z tehdejších příslušníků StB Jan Bokr, vzpomínal v prosinci 1962 na Toufarův příchod: „Byl ve velmi špatném zdravotním stavu, bledý, poškrábaný, rty rozpraskané, těžko mluvil a myslím, že jej stále dva orgáni drželi.“¹¹¹ Toufarův zdravotní stav se poté velmi prudce zhoršil. 25. února mu lékař konstatoval zánět pobřišnice a v ten samý den po prodělané operaci pater Toufar zemřel v státním sanatoriu v Praze v Legerově ulici. Za Toufarovu smrt mohly kruté podmínky vyšetřovatelů vedených Ladislavem Máchou.¹¹²

Důsledky Toufarovy smrti souvisely s požadovaným rychlým doznáním z vysokých politických míst, neboť Číhošťský zázrak měl být prezentován na schůzi ÚV KSČ 24. února 1950. Komunistické vedení 27. února rozhodlo využít tzv. zázraku k politické kampani. V souvislosti se „zázrakem“ měl být veden útok proti iniciátorům, tedy Vatikánu, biskupům a vedoucímu pražské nunciatury Ottavia de Livy. Kampaň nakonec vyvrcholila vyhoštěním de Livy z Československa v červenci 1950.¹¹³ Další politické procesy s představiteli církví, kněžími a věřícími se odehrály rovněž až v roce 1950. Nejdůležitějšími z nich byly procesy s představiteli řádů v dubnu, jež měly předznamenat jejich likvidaci a internaci příslušníků, s biskupy a dalšími představiteli katolické církve v listopadu a prosinci 1950. Významný podíl u nich měla bezesporu opět Státní bezpečnost.¹¹⁴

Konec roku 1949 přinesl rozhodující mezník ve vztahu Státní bezpečnosti s vedením komunistické strany a jejími představiteli. Hledání vnitřního nepřítele se od této doby stalo jedním z nejdůležitějších posláních StB po další tři až čtyři roky. Tato změna se dotýkala mocenskopolitického systému a chodu komunistické moci. Objevovaly se i spory uvnitř samotné StB, kdy její příslušníci nedůvěřovali svým nadřízeným, včetně ministerstva vnitra. Mocenská pozice StB ve státě značně zesílila a stejně tak i sebevědomí jejich pracovníků, kteří byli přesvědčeni, že jsou jedinými ochránci toho, aby strana zůstala očištěna od nepřátel.¹¹⁵

111 Tamtéž, s. 56.

112 Tamtéž, s. 47, 52, 55–57.

113 KAPLAN, *Nebezpečná Bezpečnost*, s. 159–161.

114 Tamtéž, s. 185–186.

115 Tamtéž, s. 194–195.

Činnost Státní bezpečnosti do května 1950 a její začlenění do Ministerstva národní bezpečnosti

Koncem roku 1949 a začátkem roku následujícího se zájmy Státní bezpečnosti obracely na venkov a vesnice, neboť na nich „závisí z velké části hladký politický průběh vesnického dění, kde církev vyvíjí svůj vliv na obyvatelstvo“.¹¹⁶ Pracovní plány vypracovávané na rok 1950 jednotlivými sektory Státní bezpečnosti zahrnovaly dosavadní úkoly spojené se sledováním nekomunistických stran, spolků, osob a organizací. Aktivita však měla být vytvářena i v boji s církví a v kolektivizaci zemědělství, ovšem k nejpřednějším úkolům patřilo vytváření agenturní sítě, která ještě nebyla zcela spolehlivá. Mimořádné postavení měl v Bezpečnosti útvar určený k boji s ilegální činností a terorismem, jehož pracovní plán vycházel z předcházejícího roku. Vzhledem ke skutečnosti, že velké ilegální skupiny byly v předešlém období již zlikvidovány, měla činnost odpůrců režimu směřovat od organizování velkých celků k vytváření špionážních sítí či teroristických skupinek. Nepřítel se měl tímto způsobem podle autorů plánu postupně připravovat k převratu v Československu za pomoci infiltrace a ovládnutí masových organizací.¹¹⁷

Ilegální činnost byla Státní bezpečností rozdělena do dvou skupin. První se skládala z přímých třídních nepřátel a druhá z „neuvědomělých“ osob, jež byly svázány rodinně nebo politicky s první vrstvou. Autoři pracovních plánů očekávali v roce 1950 velký nápor nepřítele, jenž se měl uskutečnit ve všech oblastech ilegality. Úvahy kalkulovaly rovněž s tím, že osoby vyloučené z ozbrojených složek budou páchat politické vraždy, a ilegální skupiny se tedy zaměří na provádění teroristických a diverzních akcí. Útvar určený k boji proti nepřítelům uvnitř komunistické strany taktéž předpokládal zvýšení aktivity nepřátel a zaměřil se především na trockisty, bývalé sociální demokraty, slovenské buržoazní nacionalisty, interbrigadisty a příslušníky západní emigrace. Hlavní důvod jejich ostražitosti odrážel skutečnost, že se dosud v řadách československých komunistů nepodařilo objevit nepřítele takového významu, jako Rajka v Maďarsku či Trajča

116 KAPLAN, *Nebezpečná Bezpečnost*, s. 57.

117 Tamtéž, s. 57–58.

Kostova, generálního tajemníka komunistické strany v Bulharsku.¹¹⁸

Ačkoliv probíhalo hledání nepřítele v řadách KSČ v plném proudu, začátkem roku 1950, konkrétně 12. ledna, se bezpečnostní komise znovu začala zabývat ochranou ústavních činitelů. Následně byl schválen návrh Státní bezpečnosti, který rozděloval chráněné funkcionáře do dvou skupin. První představovala úzkou skupinu s Antonínem Zápotockým, Rudolfem Slánským, Václavem Noskem, Alexejem Čepičkou, Viliamem Širokým, Ladislavem Kopřivou, Jaromírem Dolanským, Václavem Kopeckým a Ludvíkem Svobodou, přičemž Vlado Clementis byl z této skupiny vyškrtnut. Druhá skupina čítala dvacet šest jmen, především ministrů. Ústavní činitelé spolu s prezidentem od tohoto výnosu neudělali bez ochrany Státní bezpečnosti doslova ani krok. Příčina rozsáhlé ochrany v takovém měřítku souvisela s vyostřováním třídního boje, se sovětskou praxí v této oblasti a s obavami z teroristických útoků. Rozsáhlá ochrana stranických činitelů se omezila až po roce 1956.¹¹⁹

Zvýšení vlivu sovětských poradců, přicházejících do Československa v hojném počtu po roce 1949, a nepříznivý vývoj mezinárodní politické situace znamenaly pro československou Bezpečnost výrazné organizační změny. Stávající vnitřní uspořádání ministerstva vnitra bylo zapotřebí přetvořit dle sovětského vzoru.¹²⁰ V květnu 1950 se reorganizace projevila prostřednictvím schválení nového československého trestního zákona, jenž byl vydán pod č. 86/1950 Sb. Všeobecným a nezbytným aspektem každého spáchaného trestného činu se stala jeho společenská nebezpečnost a přitěžující okolnosti znamenalo „nepřátelství“ vůči lidově demokratickému zřízení či ohrožování zájmů republiky jak politických, tak i vojenských či hospodářských.¹²¹

Stěžejním mezníkem od „vítězného“ února 1948 se pro Státní bezpečnost stal 23. květen 1950, kdy vzniklo Ministerstvo národní bezpečnosti (MNB). Tento vládní sektor byl zřízen dle sovětského vzoru a do jeho čela se postavil Ladislav Kopřiva, jenž dosud spravoval post tajemníka ÚV KSČ pro kádrové záležitosti. Po

118 Tamtéž.

119 Tamtéž, s. 63–64.

120 DVOŘÁKOVÁ, s. 161.

121 Tamtéž, s. 111.

ustavení Ministerstva národní bezpečnosti došlo k odstavení ministra vnitra Václava Noska a Státní bezpečnost tedy fakticky řídil Rudolf Slánský. V rámci této reorganizace docházelo ve Státní bezpečnosti ke vzniku speciálních referátů jako například protitrockistického, který vedl Adolf Pimpara, referát nepřátel ve straně v čele s Hedou Synkovou, interbrigadistický s Jiřím Hoškem a Oldřich Burian vedl úsek buržoazních nacionalistů. Tato oddělení měla v popisu práce získávat informace o podezřelých osobách a prověřovat je.¹²²

Nově zřízené Ministerstvo národní bezpečnosti vzniklo vládním nařízením č. 48 Sb. a sídlilo v Praze VII – Letná, na třídě Krále Jiřího. Podrobnější vyhláška, která vymezovala působnost ministerstva vnitra a národní bezpečnosti, byla vydána 7. července 1950 a přesně vymezovala kompetenci obou ministerstev, přičemž zvýraznila jednoznačný význam MNB, do jehož působnosti byla začleněna ochrana lidově demokratického zřízení, střežení státních hranic, zajišťování bezpečnosti osob a majetku a udržování veřejného pořádku. Definitivní organizační struktura nově vzniklého MNB vznikala několik dalších měsíců po jeho založení. Na průběh nového uspořádání dohlíželi sovětští poradci, kteří měli na posouzení nových změn velký vliv a apelovali zejména na zavedení metod dle sovětského vzoru. Na organizaci nové struktury dohlížely i československé stranické špičky. Základní struktura Ministerstva národní bezpečnosti byla po několika úpravách a návrzích schválena 29. září 1950, čímž byl vytvořen jediný centrální orgán pro celou národní bezpečnost. Vyhláškou č. j. 531 taj. /50 Sb. ze dne 12. října 1950 byla vyhlášena nová organizace MNB.¹²³

Souhrný název Státní bezpečnost, který byl jednotně zaveden od léta 1948 pro zpravodajské a bezpečnostní složky, existoval do vytvoření Ministerstva národní bezpečnosti. Po vzniku nového ministerstva stály některé složky StB v rámci nové organizační struktury samostatně. Označení v názvu si ponechalo velitelství StB se svými podřízenými útvary nebo ochrana prezidenta a vysokých ústavních činitelů.¹²⁴ V rámci reorganizace Státní bezpečnosti se na MNB ustavilo velitelství StB členící

122 ZÍTEK, Adam, *Proces s tzv. protistátním spikleneckým centrem Rudolfa Slánského*. In: Historický obzor 24, 2013, 5/6, s. 117; HEJL, s. 64.

123 DVORÁKOVÁ, s. 161–163.

124 Tamtéž, s. 165.

se na šest sektorů. Od této reorganizace se definitivně prosadila snaha přetvořit Státní bezpečnost podle sovětského vzoru. Přebíráním důležitých úkolů od národních výborů, jako například agendy občanských průkazů nebo hlášení obyvatel, zbraní a střeliva, si bezpečnostní aparát rozšiřoval svoji působnost. Agenda byla přebírána i od jiných resortů, jako zařazení vězeňství do kompetence Národní bezpečnosti z července 1952. Zákonem o Národní bezpečnosti bylo jasně vymezeno a definováno její poslání, které záměrně usměrňovalo působení bezpečnostního aparátu podle aktuálních politických potřeb.¹²⁵

Státní bezpečnost vždy plnila oficiální politiku komunistické strany. Svoji práci ve prospěch režimu prováděla za pomoci četných provokací a fyzického i psychického násilí, a to již před příchodem sovětských poradců. Po říjnu 1949, kdy se StB začala od sovětských kolegů učit novým postupům, se do jejích metod vnesly nápady v oblasti jak psychického, tak fyzického nátlaku, jež se posléze přeměnily v ucelený systém, kterým se dařilo zlomit mnoho nepřátel tehdejšího režimu. Příchod poradců ale znamenal pro StB hlavně její podřízení sovětské bezpečnostní a zpravodajské centrále a tím pádem i všem zájmům Moskvy. Důležitost poradců spočívala i v tom, že se stali pojícím prvkem ve sdružení bezpečnostních a zpravodajských útvarů celého sovětského bloku. V letech 1948–1956 byla nadřazenost Státní bezpečnosti vůči ostatním složkám SNB a dokonce i armádě zcela zřejmá. Toto postavení zaručovalo velmi úzké spojení s vládnoucím režimem, jehož představitelé se neustále obávali možného převratu, který se měl údajně s podporou „nepřátelských“ západních států v Československu odehrát.¹²⁶

125 KOUDELKA, s. 13–14.

126 KAPLAN, *Nebezpečná Bezpečnost*, s. 208–209.

Závěr

Přestože se po druhé světové válce Komunistická strana Československa těšila velké podpoře veřejnosti, existovala zde stále početná skupina lidí, kteří s její ideologií a programem nesouhlasili. Proto KSČ potřebovala tyto „nepřátelské osoby“ odhalit, popřípadě zatknout nebo vyhostit. K tomu naplno využila služeb policejního orgánu Státní bezpečnosti, jejíž poslání se začalo naplno rozbíhat po únorovém převratu v Československu roku 1948. StB tak tvořila nedílnou součást nově vzniklého režimu a jakožto tajná státní policie byla zřízena za účelem boje proti všem nepřítelům Komunistické strany Československa a jejich představitelům.

V období tzv. třetí republiky (1945–1948) postupně nabývaly úkoly StB poněkud jiného charakteru. Důležitým posláním Státní bezpečnosti se od konce války do jara 1947 stalo řešení retribucí či „očista“ veřejného života. Poté nastala v jejích pracovních plánech změna, jež souvisela s blížícím se koncem retribučních zátěží. V náplni práce Státní bezpečnosti se začaly objevovat specifické úkoly, jako například vyšetřování bývalých příslušníků gestapa. Vyslychání souviselo s hledáním osob z řad této bývalé nacistické policie, které se staly členy KSČ. Další úlohu StB představovalo sledování tisku a kladl se také důraz na poškozování státních zájmů jak po politické, tak hospodářské stránce. V období třetí republiky, konkrétně v roce 1947, se také vydalo několik výnosů a zákonů, které upravily působnost a posílily postavení Státní bezpečnosti. Po únoru 1948 pak KSČ vyvíjela úsilí o plné ovládnutí této tajné policie za účelem upevnění své nastávající moci.

Od počátku vlády KSČ se Státní bezpečnost začala přetvářet v samostatnou mocenskopolitickou sílu, což souviselo s obavami vládnoucích komunistických elit o udržení moci i o samotnou existenci. Proto se i řady pracovníků StB rozrůstaly o spolehlivé, režimu loajální a oddané pracovníky, kteří se měli ujmout boje proti novému nepříteli, kterého už nepředstavovaly vlastní nekomunistické strany, nýbrž jejich bývalí členové a další odpůrci režimu. Nový nárůst pracovníků měl také přispět k umožnění vyčlenění potřebných sil na ochranu ústavních činitelů a prezidenta, k čemuž se vytvářely speciální jednotky. Dále si KSČ posilovala své

postavení vydáváním zákonů, z nichž nejvýznamnější byl zákon na ochranu lidově demokratické republiky z října 1948 nebo zákon o Národní bezpečnosti z prosince téhož roku.

Důležitým mezníkem nejen ve vývoji strany, ale hlavně Státní bezpečnosti v Československu, byl proces s Lászlem Rajkem v Maďarsku, který vedl bezmála všechny státy socialistického bloku k počátkům hledání nepřítele uvnitř strany. K tomuto účelu byly vytvářeny skupiny poradců ze Sovětského svazu, kteří měli za úkol takovouto osobu nalézt, popřípadě pomoci s jejím vyhledáním. Sovětští poradci dorazili i do Československa, konkrétně v říjnu roku 1949, a kromě zmiňovaného vyhledávání nepřítele se zaměřili i na reorganizaci Státní bezpečnosti po vzoru sovětské policie. Zavedli zde nové metody jak v oblasti vyšetřování zadržených, tak v systému vyslýchání. Poradci vypomáhali v těchto oblastech a především se stali vzorem pro samotné příslušníky Státní bezpečnosti. Komunistický režim se ovšem v průběhu roku 1949 nevěnoval pouze vyšetřování ve vlastních řadách, ale zaměřil se například též na církevní představitele. Nejznámějším z nich byl zmíněný případ faráře Josefa Toufara, umučeného Státní bezpečností v únoru 1950, v souvislosti s tzv. Číhošťským případem.

Z četných příkladů je zřejmé, že efektivita Státní bezpečnosti byla na vysoké úrovni již dva roky po únorovém převratu, a že se její pozornosti nevyhnul nikdo, kdo podle strany „podkopával“ morálku obyvatelstva nebo sloužil cizím zájmům, které se neslučovaly s ideologií strany komunistické. KSC potřebovala ke svému vládnutí zcela nepochybně tuto represivní složku, která jí zaručovala ochranu ústavních činitelů i samotného zřízení a v neposlední řadě oddanost a poslušnost ze strany veřejnosti, čehož dosahovala častým zatýkáním a různými provokacemi. Nejdůležitějším posláním Státní bezpečnosti se ale staly přípravy politických procesů s vnějšími i vnitřními nepřáteli, které kulminovaly na konci 40. a počátku 50. let minulého století. Mocenský vzestup StB tedy v tomto období dosahoval svého vrcholu a stal se nejvýznamnějším ze všech bezpečnostních orgánů v Československu. Lze souhlasit i s názorem, že se důležitost Státní bezpečnosti z pohledu čelních představitelů státu takřka rovnala významu Československé

lidové armády.

Seznam použité literatury

Monografie a studie

APPLEBAUMOVÁ, Anne, *Železná opona. Podrobení východní Evropy*, Praha 2014.

BROWN, Archie, *Vzestup a pád komunismu*, Brno 2011.

ČELOVSKÝ, Bořivoj, *Oči a uši strany. Sedm pohledů do života StB, Šenov u Ostravy* 2005.

DVOŘÁKOVÁ, Jiřina, *Státní bezpečnost v letech 1945–1953. Organizační vývoj zpravodajských a bezpečnostních složek*, Praha 2007.

FORMÁNKOVÁ, Pavlína, „Vypořádali jsme se s Horákovou, vypořádáme se i s americkým broukem!“ *Kampaň provázající proces s JUDr. Miladou Horákovou*. In: *Paměť a dějiny* 2, 2007, 1, s. 20–41.

HANZLÍK, František, *Únor 1948. Výsledek nerovného zápasu*, Praha 1997.

HEJL, Vilém, *Zpráva o organizovaném násilí*, Praha 1990.

HEUMOS, Peter, „Vyhrňme si rukávy, než se kola zastaví!“ *Dělníci a státní socialismus v Československu 1945–1968*, Praha 2006.

JÁNSKÝ, Petr, *Totalita slovem, písní a obrazem*, Cheb 2004.

KALOUS, Jan, *Čihošťský případ*, Kolín 2008.

KALOUS, Jan, *Komunisté před soudem. K některým aspektům politických procesů v Československu na počátku 50. let*. In: *Paměť a dějiny* 6, 2012, 2, s. 3–8.

KALOUS, Jan, *Život zpravodajského fanatika ve službách KSČ*, Praha 2010.

KAPLAN, Karel, *Československo v letech 1945–1948*, Praha 1991.

KAPLAN, Karel, *K politickým procesům v Československu 1948–1954*, Praha 1994.

KAPLAN, Karel, *Nebezpečná Bezpečnost*, Brno 1999.

KAPLAN, Karel, *Pět kapitol o únoru*, Brno 1997.

KAPLAN, Karel, *Protistátní bezpečnost 1945–1948*, Praha 2015.

KAPLAN, Karel, *Sovětské poradci v Československu 1949–1956*, Praha 1993.

- KAPLAN, Karel, *StB o sobě. Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*, Praha 2002.
- KAPLAN, Karel, PALEČEK, Pavel, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Brno 2008.
- KÁRNÍK, Zdeněk, *Vítězný Únor. Program, plán a realizace. „Komunistický“ extrém, bolševizace a bolševismus*. In: KOCIAN, Jiří, DEVÁTÁ, Markéta (eds.), *Únor 1948 v Československu. Nástup komunistické totality a proměny společnosti*, Praha 2011.
- KOUDELKA, František, *Státní bezpečnost 1954–1968. Základní údaje*, Praha 1993.
- RÁZEK, Adolf, *StB + justice. Nástroje třídního boje v akci Babice*, Praha 2002.
- SKILLING, Gordon H., *People's Democracy, the Proletarian Dictatorship and the Czechoslovak Path to Socialism*. In: *American Slavic and East Europe Review* 10, 1951, 2, s 100–116.
- ZÍTEK, Adam, *Proces s tzv. protistátním spikleneckým centrem Rudolfa Slánského*. In: *Historický obzor* 24, 2013, 5/6, s. 114–124.
- ŽÁČEK, Pavel, *Vyjádření úcty a vděčnosti. Sborník o protikomunistickém odboji*, Praha 2013.

Summary

On the 25th February 1948 there was a takeover in Czechoslovakia, through which the communist party ascended unlimited power and governance. After this event the changeover from democracy to totalism began together with reorientation of the foreign policy towards the Soviet Union, annihilating restriction of human rights and freedom, an economic decline and last but not least arrests and persecutions of common people. Immediately after the takeover the communists focused on advancing consolidation of their governance. Repression against those, who did not agree with the ideology and attitudes went hand in hand with that. All components or memorials of the democratic first republic, such as some organisations or political parties, were to be removed from the public life. To implement not only these tasks the communist party had its own secret police called State Security (in Czech StB, Státní bezpečnost). The State Security has been established already since the end of the Second World War. Its first duties were focused mostly on the retribution, seeking collaborators and other criminal acts jeopardizing the state. After February 1948 the State Security locked on to former members of non-communist parties, church dignitaries or war pilots from the west. Simply everyone, who represented certain danger for the regime or did not agree with it. A turn of events in the development and organisation of the State Security came in autumn 1949 with the consultants from the Soviet Union who joined their ranks. With their arrival the StB began to turn into an individual power structure, which was an inseparable component unconditionally protecting both the people's democratic system and the communist officials themselves. The growth of the power of the State Security was connected to the factor of looking for an internal enemy and "production" of political trials. Considering that these two aforesaid aspects were topical particularly in years 1949-1953, after this period the State Security became a less redoubtable and high-ranking authority.